

УДК 373.5:712.3

ЗАХІД І СХІД У СВІТОВІЙ КУЛЬТУРІ

Жанна Марчук,
учитель гімназії № 290 (м. Київ)

У запропонованій розробці уроку з «Художньої культури» для 9-го класу велике значення надається використанню інтерактивних методів навчання.

Ключові слова: культура Сходу і Заходу, види мистецтв.

Мета: сформувати уявлення про особливості культур Заходу і Сходу.

Завдання: ознайомити учнів з особливостями мистецтва країн Сходу на прикладах конкретних творів, проаналізувати їх та порівняти з художніми явищами західної культури; розвивати комунікативні навички учнів, спостережливість, творчу уяву, здатність бачити естетичний бік дійсності, формувати самоосвітні компетенції; виховувати толерантне ставлення до мистецтва різних народів світу; викликати інтерес до художньої культури Сходу, потребу спілкуватися з творами східного мистецтва.

Обладнання: а) комп'ютер, мультимедійний екран, презентація слайдів: карта світу, фото архітектурних споруд, зразки живопису Європейського та Східного регіонів (фото Блакитної мечеті (Туреччина), Королівського палацу (Таїланд), Золотого павільйону, замку Хімедзі (Японія), мечеті «Купол Скелі» (Ізраїль), мавзолею Тадж-Махал (Індія), Храму Неба (Китай) тощо; репродукції робіт: Дж. Тіссо «Дівчина, що тримає японські предмети», Дж. Велхвандзе «Китайський натюрморт», І. Айвазовський «Місячна ніч на Босфорі», Ху Юнь Ді «Дівчина, що грає на флейті», Андо Хіросіге «Іриси в Хорікірі», Чонг Сон «Гора Інван в ясну погоду після дощу», Ван Вей «Просвіт після снігопаду», Тойнобу «Мандрівні співаки-актори», Осман Хамді Бей «Музики», Раві Варма «Жінка, що грає на ситарі», Кунде Ванг «Жінка з флейтою», «Танок з віялами», Д. Герхарц «Фламенко», І. Айвазовський «Дев'ятий вал», Кацусіка Хокусай «Велика хвиля», Чан Сін «Звукова хвиля», Охара Косон «Павич на сосні», Ліу Жуйїн «Квіти і птахи», М. Примаченко «Павич у квітах» та ін.;

б) музичний ряд: зразки європейської та східної музики (М. Римський-Корсаков, симфонічна сюїта «Шахерезада», А. Вівальді «Шторм», традиційна японська музика – «Квіти», «Вічність», китайський «Танок з віялами», китайська народна музика «Жасмін» тощо);

в) відеофільм: уривки з д/ф «Бойові мистецтва Сходу», «Індійські йоги» тощо.

1. Актуалізація набутих знань.

Поняття «Схід» уперше з'явилося в Європі ще в античну епоху. На «Захід» і «Схід» умовно поділили людство давні греки, для яких Захід асоціювався з волею, демократією, свободою особистості, а Схід – з Перською імперією, жорстоким пригнобленням людини, деспотизмом.

Нині у нас інші уявлення про Схід, ніж у давніх греків. Загадкові країни Сходу стали доступнішими для європейців, ніж раніше.

Вправа «Мікрофон». Що ви вкладаєте в поняття «Схід»? Закінчіть фразу: «Для мене Схід – це...».

Які з наведених творів мистецтва належать до східної, а які до західної культури? (Демонструються зразки живопису, графіки, скульптури, декоративно-прикладного мистецтва, архітектури Європейського та Східного регіонів).

2. Мотивація навчальної діяльності.

Вправа «Мозковий штурм». Чи згодні ви з висловом англійського поета Редьярда Кіплінга, що «Захід є Захід, Схід є Схід, і разом їм не зійтися»?

Сьогодні нам доведеться шукати відповідь на це питання.

3. Вивчення нового матеріалу.

Європейські митці завжди цікавилися таємничим Сходом, присвячуючи йому свої твори: музику, поезію, театральні вистави, картини (І. Айвазовський «Місячна ніч на Босфорі», Лунаєв фрагмент симфонічної сюїти «Шахерезада» М. Римського-Корсакова).

БАХЧИСАРАЙ

Мов зачарований, стоїть Бахчисарай.
Шле місяць з неба промені злотисті,
Блищать, мов срібні, білі стіни в місті,
Спить ціле місто, мов заклятий край.
Скрізь мінарети й дерева сріблесті
Мов стережуть сей тихий сонний рай;
У темряві та винограднім листі
Таємно плеще тихий водограй.
(Леся Українка)

● Чи помітили ви східні мотиви в запропонованих творах мистецтва?

● А тепер ознайомимося з творчістю східних митців. Які художні образи виникають у вас під час звучання японської флейти **сянхуаті**? (Лунаєв традиційна музика Японії).

● Ця японська мелодія називається «Квіти». Які квіти ви собі уявили? Можливо, хтось уявив собі ось такі іриси? (Андо Хіросіге «Іриси в Хорікірі»).

Ірис. А ось –
подібний-подібний!
Відбиття у воді.
(М. Басьо)

Замок Хімедзі. Хіого. Японія

Мечеть «Купол Скелі». Єрусалим. Ізраїль

Мавзолей Тадж-Махал. Індія

● Пригадайте, як називається такий трирядковий вірш (хоку).

Уявіть, що ви раптом опинилися в якійсь східній країні. На що, в першу чергу, впаде ваш погляд? Звичайно ж, на архітектуру (фото Золотої павільйону в Японії, Блакитної мечеті у Туреччині, Королівського палацу в Таїланді). Чим же відрізняється архітектура Сходу від архітектури Заходу? (Формою, кольором, декором).

І форма, і колір, і декор **східної архітектури** ніколи не були випадковими і завжди мали певне значення, яке розуміли мешканці східних країн. Так, наприклад, загнуті догори кути дахів японської архітектури мали ввести в оману злих духів, які, за віруваннями японців, спускаються на дах з неба і можуть рухатися тільки по прямій. Діставшись загнутого краю даху, духи вимушені повернутися назад, на небо (фото замку Хімедзі в Японії).

Кольори **арабо-мусульманської архітектури** дуже часто нагадують колірну гаму звичного для арабських народів природного середовища – яскраво-синього неба, сліпучо-білих пісків, золотого сонця (фото мечеті «Купол Скелі» в Ізраїлі).

Розмаїття ж декору мусульманської архітектури можна пояснити тим, що художники, обмежені у своїй творчості релігійними заборонами зображувати живих істот, спрямовували всю свою майстерність на створення казкових орнаментів з мозаїки, каменю, цегли, металу (фото мавзолею Тадж-Махал в Індії). Такі орнаменти називаються арабесками.

Арабеска – візерунок, створений на основі математичних розрахунків, побудований на повторенні геометричних фігур чи рослинних мотивів, без початку і кінця, без фону.

5. Аналіз художнього твору.

Розглянемо споруду, що вважається однією з перлин східної архітектури – Храм Неба (Пекін, Китай, 1420 рік). Структура храму, весь план ансамблю символічні й ретельно продумані. За задумом зодчих, розташування храму та його вигляд мали уособлювати гармонію священних сил Землі й Неба. Круглий у плані храм (коло – символ сонця, неба) розташовано на квадратній ділянці (квадрат символізує землю). Таке поєднання квадрата й круга означають союз Неба і Землі. Храм має три яруси, які уособлюють три

основні сили Всесвіту – Небо, Землю і Людину. Синя глазурована черепиця триярусного даху символізує небесну блакить. Вона покладена у вигляді променів, кількість яких відповідає священним числам. Колони пофарбовано в червоний колір – колір вогню, що символізує союз Неба й Землі. Навіть кількість колон, що складають конструктивну основу храму, має свою символіку: чотири великі 18-метрові колони означають чотири пори року, 12 середніх колон – 12 місяців, а 12 золочених колон – 12 двогодинних відрізків часу. Разом же 28 колон символізують 28 сузір'їв. Храм прикрашено багатим декором. Візерунки у вигляді феніксів (володарів вогню) і драконів (володарів води) мали врівноважити сили Інь та Янь. Дракон вважався символом удачі,

Купол у Храмі Неба (фрагмент)

а фенікс, що відроджується з попелу, уособлював безкінечність. В образі Храму Неба в Пекіні втілено уявлення китайців про світобудову та її закони.

Як бачите, архітектура Сходу дуже своєрідна, символіч-

на і відрізняється від звичної нам. Але архітектура – лише невелика часточка культури будь-якого народу. І так само, як східна архітектура відрізняється від західної, вся культура народів Сходу відрізняється від культури народів Заходу. І витоки цього – в різному природному середовищі, в історичному та релігійному світосприйнятті народів.

Храм Неба.
Заборонене місто. Пекін

● Які ж основні відмінності між культурами Заходу та Сходу?

(Демонструється таблиця, яку учням пропонується перенести до зошитів під час пояснення вчителя).

Відмінності між культурами Заходу та Сходу

№	Культура Заходу	Культура Сходу
1.	Рухається вперед ривками і кожний ривок супроводжується крахом старої системи.	Розвиток культури по суцільній прямій, усе нове органічно влітається в старе без руйнування.
2.	Людина – міра всіх речей.	Природа – мірило всіх речей.
3.	Боги – володарі природи.	Боги – часточка природи.
4.	Люди найбільше цінують свободу.	Люди вважають себе комусь зобов'язаними.
5.	Свою недосконалість люди компенсують створенням різних механізмів.	Удосконалення душі й тіла (стилі бойових мистецтв, йога).

Культура Заходу рухається вперед ривками і кожний ривок (античність, середньовіччя) супроводжується крахом старої системи. Пригадайте стилі, які ви щойно вивчили: антична класика, романський стиль, готика, Відродження... Кожний наступний стиль заперечує попередній. Культура Сходу розвивається по суцільній прямій, усе нове органічно влітається в старе без його руйнування. Гнучкість, уміння увібрати в себе чужі елементи – основна риса східної культури. Так, корейські художники, імітуючи відомих китайських живописців, виробили власну манеру й техніку письма. Порівняйте ці два пейзажі корейського і китайського майстрів, виконані в стилі «Гори-води». Що спільного і що відмінного ви помітили? (Демонструються роботи Чонг Сона «Гора Інван в ясну погоду після дощу» і Ван Вей «Просвіт після снігопаду»).

На Заході вважають, що людина – мірило всіх речей. Пригадайте античні статуї, портрети Відродження... Що можна сказати про уявлення європейських художників про людину?

На відміну від європейських художників, які вважають людину «мірилом усіх речей», східні майстри виходять із принципу «Природа – мірило всіх речей». Тому головна риса східного мистецтва – прагнення до гармонії з природою. Жителі Сходу завжди сприймають себе як частину природи і в цій єдності з природою бачать шлях самовдосконалення.

У багатьох європейських народів боги – володарі природи (Перун, Зевс, Юпітер, Один...). У багатьох східних народів боги – часточка природи. Наприклад, японські божества не мали людської подоби, а втілювались у саму природу – в сонце, місяць, гори, річки, квіти, дерева. Таке обожнення природи отримало назву «синто – шлях богів» і стало національною релігією, яку європейці називають синтоїзмом.

Люди західних країн найбільше цінують власну свободу. Люди Сходу – високодисципліновані й весь час вважають

себе комусь зобов'язаними. Так, наприклад, у Китаї вважалося, що існує чотири типи влади :

- Політична (державні, провінційні, волосні органи влади).
- Родова (культ предків, роду, глави сім'ї).
- Релігійна (підземні та небесні сили).
- Влада чоловіка (над жінкою).

Свою недосконалість люди Заходу компенсували створенням різних механізмів. На Сході свою недосконалість люди компенсують удосконаленням душі й тіла. Так, в Індії виникла йога – найдавніша система досягнення повної гармонії людського існування, метою якої було підтримувати ідеально здоровими тіло й дух та рівновагу між ними. Окрім того, в результаті спостережень за рухами диких тварин (тигра, мавпи, ведмедя) у багатьох східних країнах склалися своєрідні стилі бойових мистецтв.

6. Перегляд відеофільму (3–5 хв). Уривки з д/ф «Бойові мистецтва Сходу», «Йога» (на вибір учителя).

Схід – поняття багатогранне та різнопланове. У культурі різних східних країн є національні особливості й самобутні види мистецтва.

● Які з наведених видів мистецтва виникли в Японії? (Демонструються: репродукція гравюри, фото пагоди, ке-раміки, ікебани, нецке).

Вправа «Коло ідей».

● Чому саме в Кореї виникло мистецтво створення мозаїчних картин з мушель – маннехва (вічна картина)?

7. Робота в групах.

Культури Заходу і Сходу мають не тільки відмінності, а й багато спільного. Це можна помітити навіть в усній народній творчості.

Завдання для груп: дібрати українські аналоги східним приказкам.

Китайське прислів'я: «Дружба не має ціни»; *українське:* «Дружба й братство дорожчі за багатство».

Японське прислів'я: «Слово, що вилетіло, й четвериком коней не наздоженеш»; *українське:* «Слово – не горобець, вилетить – не спіймаєш».

Казахське прислів'я: «Людина без батьківщини, що соловейко без лісу»; *українське:* «Людина без батьківщини – як птах без гнізда».

Арабське прислів'я: «Живий собака краще за мертвого лева»; *українське:* «Краще синиця в руках, ніж журавель у небі».

Турецьке прислів'я: «Де багато кухарок, там юшка недобра»; *українське:* «Де багато господинь, там і хата немтена».

Ассирійське прислів'я: «Як вчиниш з іншими, так вчинять і з тобою»; *українське:* «Як гукнеш, так і відгукнеться».

Та не тільки в усній народній творчості ми можемо спостерігати риси подібності між західною і східною культурами.

● Які інструменти народів Сходу, зображені художниками нагадують вам українські народні музичні інструменти?

(Осман Хамді Бей «Музики», Раві Варма «Жінка, що грає на ситарі», Кунде Ванг «Жінка з флейтою»).

● Що є спільного в західних і східних танцях, зображених художниками? У яких країнах виконують ці танці? (Д. Герхарц «Фламенко», Н. Кондюріна «Танок з віялами», Кунде Ванг «Танок з віялами»).

● Порівняйте засоби виразності, за допомогою яких митці Заходу і Сходу відображають рух у творах різних видів мистецтв (І. Айвазовський «Дев'ятий вал», Кацусіка Хокусай «Велика хвиля», Чан Сін «Звукова хвиля»), музика А. Вівальді «Шторм» («Гори року. Літо»).

Розбурхане море!
Але до острова Садо
Є ще й Молочний Шлях.

(М. Басьо)

8. Рефлексія.

● Порівняйте живописні твори художників Японії, Китаю та України (Охара Косон «Павич на сосні», Ліу Жуйїн «Квіти і птахи», М. Примаченко «Павич у квітах» – роботи можна демонструвати під музику – японську, китайську чи українську).

● Що поєднує ці твори і чим вони відрізняються? (Схожий сюжет, відмінне: матеріали, техніка виконання, колірна гама тощо).

9. Підсумок уроку.

Як ви бачите, культура Сходу своєрідна, має свої особливості. І хоча вона дуже сильно відрізняється від культури західних країн, деякі спільні риси можна знайти між на-

К. Хокусай. Велика хвиля

Чан Сін. Звукова хвиля

І. Айвазовський. Дев'ятий вал (фрагмент)

шими культурами. І це, насамперед, – прагнення краси, досконалості, одвічні людські цінності.

Домашнє завдання: Створити живописну тематичну композицію «Пташка у квітах» у стилі «Квіти-птахи» або у стилі петриківського розпису.

(Див. другу, третю та четверту стор. кольорової вкладки).

ІНФОРМАЦІЯ. РЕЦЕНЗІЇ

СВІТЛА І ЩЕДРА МУДРІСТЬ УЧИТЕЛЯ*

З Тамарою Іванівною Цвєлих я познайомилася влітку 1955 року під час вступних іспитів до аспірантури. На той час вона працювала головним редактором журналу «Дошкільне виховання» та в Інституті педагогіки – за сумісництвом. Тодішній директор інституту Савва Христофорович Чавдаров, великий поборник естетичного виховання учнів, вірив у свою обдаровану аспірантку Т. Цвєлих (він був її науковим керівником) і пов'язував з нею майбутню підготовку наукових кадрів з питань естетичного виховання. І Тамара Іванівна виправдала його довіру, ставши згодом засновником сучасної української школи естетичного виховання.

З першої зустрічі зачарували її сині очі, гарне русяве волосся, сонячна усмішка, яка завжди прикрашала її інтелігентне обличчя, і зі смаком дібраний одяг.

З Тамарою Іванівною завжди було цікаво спілкуватися, бо вона мала безліч захоплень. Педагогіка і психологія, філософія і соціологія, мистецтво і кібернетика, ландшафтна архітектура, природа, каміння, тварини, квіти... І кожний проведений з нею день був новим відкриттям.

Тамара Іванівна завжди залишалася дивовижною жінкою в усьому. Скажімо, навіть у відділі кадрів Інституту не могли назвати точний рік її народження – 1910 чи 1912. Дати різнилися у паспорті й партквитку. Не випадково нині ми, її колишні аспіранти, вшановуємо її століття двічі... Але точно знаємо, що Тамара Іванівна народилася в м. Кременчуку на Полтавщині весняного 24 квітня. Вона дуже любила цей день і казала: «Це тільки мій день!»

Т. Цвєлих навчалася філології в Харківському, а згодом Київському державному університеті ім. Тараса Шевчен-

* Закінчення. Початок на стор. 10, 15.